

Mikael Ottosson och Calle Rosengren

Det här är hög standard – Peps, SAF och sextimmars- dagen 1975

Ett begrepp i den politiska retorikens centrum är "arbetslinjen". Frågan är dock med vilka argument arbetets värde har hävdats. Denna artikel handlar om med vilka argument SAF hävdade arbetslinjen 1975. I en situation då det möjliga språkbruket var styrt av vänsterrörelsen blev nyckelorden solidaritet, U-hjälp och dagisplatser snarare än tillväxt och konsumtion. De som önskade en arbetstidsreduktion framställdes som miljöbovar och motståndare till frigörelse av såväl förtryckta kvinnor som tredje världens fattiga.

I ett längre tidsperspektiv kan det västerländska lönearbetets historia beskrivas som en rörelse från en lång och porös, extensiv och oreglerad arbetstid till en allt kortare, men samtidigt allt mer intensiv och reglerad arbetstid. Rörelsen beskriver såväl arbetstidens kvalitet och kvantitet som dess inbyggda maktrelationer. I en kvantitativ mening har vi gått från arbetsdagar på 12, i extrema fall upp emot 14 till 16 timmar, till en arbetsdag på åtta timmar (Isidorsson 2001).¹ I en kvalitativ mening har utvecklingen samtidigt inneburit att arbetet blivit mer organiserat och fått betydligt högre produktivitet. Även om denna utveckling vad gäller Sverige kan ses från slutet av 1800-talet måste 1919 års arbetstidslag betraktas som en brytpunkt. Lagen var visserligen bara preliminär och omfattade en begränsad del av arbetsmarknaden, men 1919

Mikael Ottosson är FD i historia och lektor i arbetsvetenskap vid Malmö högskola.
mikael.ottosson@mah.se

Calle Rosengren är doktorand i arbetsvetenskap vid Högskolan Kristianstad.
calle.rosengren@hkr.se

¹ Den faktiska arbetstiden är dock lägre än den teoretiska. Enligt OECD:s statistik arbetade en svensk lönearbetare 1580 timmar per år (genomsnittligt värde 2002-2006) vilket utgör 76 procent av den teoretiska årsarbetstiden om 2080 timmar (www.stats.oecd.org/WBOS/default.aspx?DatasetCode=ALFS_SUMTAB 2008-04-09) eller 81 procent av avtalad ordinarie arbetstid om 1928 timmar (www.svensktnaringsliv.se/multimedia/archive/00008/Fakta_om_1_ner_och_ar_8668a.pdf 2008-04-09). Detta innebär givetvis inte att en svensk normalt lönearbetare 30 timmar i veckan eller 6 timmar om dagen (jämför den tolkning som görs i www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetslid/Arbetslid_i_olika_lander/?print=yes 2008-04-09)

års arbetstidslag bidrog till att stadfästa och ge legitimitet åt normen om normalarbetsdagen. Arbetarrörelsens då halvsekelgamla krav fick officiell sanktion och en moraliskt sett riktig arbetsdag kom härefter att bestå av åtta timmar arbete, åtta timmar vila och åtta timmar sömn (Ottosson & Rosengren 2007, Thörnqvist 2005).

Även om normalarbetsdagen med tiden blev normbildande har under 1900-talets lopp pläderats för såväl längre som kortare arbetstid. Av och till har det hävdats att åtta timmars arbetsdag är alldeles för lite och att vi istället måste arbeta mer. Det har många gånger skett utifrån moraliska argument – det har hävdats att arbetare inte mår bra av för mycket ledighet och att de riskerar att hemfalla åt dryckenskap och omoral (Grenholm 1994). I 1900-talets inledning varnades för fylleri medan det under 1900-talets slut var TV-sporten som var faran (jämför Frykman 1988 och Petersson 1983). Liberaler som i andra sammanhang hävdade individens rätt och förmåga att fatta beslut rörande den egna livssfären ansåg sig ha bättre insikt om människors verkliga behov när det gäller arbete. Arbetare och underklass behövde i en patriarkalisk mening ledas. Debattörer, representerande såväl arbetsgivare som arbetarrörelse, har också menat att vi inte bara har ett ansvar både gentemot vår egen själs frälsning, utan även gentemot nationens välgång (Dahlqvist 2003, Ottosson & Rosengren 2007). Det har under hela seklet hävdats att om arbetstiden var för kort skulle nationens arbetskraft inte längre räcka till, vilket är ett argument som också använts i det sena 1900-talets pensionsdebatt (se exempelvis Wetterberg 2004). Samtidigt har det också funnits de som hävdat att också åtta timmars arbetsdag är för mycket. Exempelvis gav Alva Myrdal och Viola Klein 1956 ut boken *Women's two roles* (på svenska med titeln *Kvinnans två roller* 1957) där de såg sextimmarsdagen som ett medel att skapa ett tillskott av arbetskraft och att en arbetstidsförkortning inte skulle innebära att utbudet av arbetskraft minskade (Myrdal & Klein 1957). I Sverige drevs frågan om en ytterligare förkortning av arbetstidens längd därefter som en jämställdhetsfråga och 1961 skrev Eva Moberg i artikeln ”Kvinnans villkorliga frigivning” att arbetsdagen skulle kunna förkortas till sex timmar efter kvinnans fulla integration på arbetsmarknaden (Moberg 1961).

Även om normalarbetsdagen aldrig var absolut, vare sig sett till retorik eller verklighet, blev den inte ifrågasatt på allvar under de 50 år som följde på lagens införande 1920. Först då det socialdemokratiska kvinnoförbundet började driva frågan i början av 1970-talet utmanades åttornas naturgivna triptyk. På sin kongress 1972 antog de socialdemokratiska kvinnorna, som första politiska förbund, en resolution som förespråkade sex timmars arbetsdag. Att det var det socialdemokratiska kvinnoförbundet som förde fram frågan kan knappast ses som någon tillfällighet. Vid mitten av 1970-talet arbetade nära hälften av den

kvinnliga arbetskraften deltid och en förkortad arbetstid sågs av många kvinnor som ett sätt att möjliggöra heltidsarbete och familjeliv (Delegationen för arbetstidsfrågor 1976).

Efter att de socialdemokratiska kvinnorna aktivt börjat driva frågan fick sextimmarsdagen snabbt stort politiskt genomslag. Kravet blev allmänt accepterat i den politiska debatten och samtliga riksdagspartier utom Moderata samlingspartiet ställde sig officiellt positiva (åtminstone retoriskt) till en reduktion av arbetstiden som på sikt skulle innebära sex timmars arbetsdag. De remissvar som riksdagspartierna lämnade till den statliga arbetstidsutredningen DELFA utmärks av genomgående positiva hållningar till en arbetstidsförkortning (Remissvar SOU 1976:34, RA). De politiska partiernas positiva inställning kan delvis förklaras av att det ideologiska och politiska klimatet genomgått en påtaglig radikaliserings under 1960-talet. Begrepp som solidaritet, jämställdhet och livskvalitet hade lyfts fram och ställts mot ett miljöförstörande konsumtionssamhälle. Sextimmarsdagen hade utvecklats till en ståndpunkt som låg i politikens mittfåra. Vidare kan det politiska etablissemangets positiva inställning förklaras av att tiderna var goda. Under en lång följd av år hade reallönerna ökat och så långt man kunde överblicka skulle denna utveckling fortsätta. De goda årens stadiga ekonomiska tillväxt hade skapat utrymme för såväl privata investeringar i bostäder, bilar och tv-apparater som i en offentligt finansierad välfärd. En stor del av det tidiga 1970-talets debattörer ansåg därför att det fanns ett materiellt utrymme för en arbetstidsförkortning. Det sågs som naturligt att en ökad produktivitet delvis skulle användas till att bekosta en sänkt arbetstid. I den interna SAF-rapporten, ”Sex timmars arbetsdag – partiernas inställning till förkortning av arbetstiden”, framkommer att riksdagspartierna generellt ställde sig positiva till reducerad arbetstid (Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987, SAF:s arkiv).

Samtidigt skulle en minskning av arbetsdagen från åtta till sex timmar innebära en reduktion av arbetstiden med 25 procent vilket skulle kunna ses som ett gigantiskt slöseri med resurser. Även om samhället hade blivit betydligt mer sekulärt under det dryga halvsekel som gått sedan 1920 fanns det fortfarande en och annan debattör som också såg det som ett slöseri med inte bara samhällliga, utan även himmelska resurser (jämför Ottosson & Rosengren 2007). Mycket tyder också på att den politiska och ekonomiska eliten bakom den positiva retoriken i själva verket var negativa till sextimmarsdagen. De centrala aktörerna när det gäller arbetsmarknadsfrågor i början av 1970-talet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Landsorganisationen (LO), var båda skeptiska till sänkt arbetstid. Vi har i artikeln valt att lyfta fram argumentationen i en debattskrift som SAF gav ut 1975, men snarlik argumentation återfinns i material som producerades av LO (se exempelvis Rapport om arbetstiden 1973). LO hade framför allt två invänd-

ningar mot arbetstidsförkortningar. Man ansåg att en arbetstidsförkortning dels skulle försämra den svenska konkurrenskraften, dels att det inte var ett fruktbart medel för att reducera arbetslöshet (Isidorsson 1992). Det måste dock poängteras att de båda organisationerna representerade olika aspekter av makt, att de representerade olika intressen och att deras skeptiska hållning till en arbetstidsreduktion inte nödvändigtvis innebär att de hade samma syn på arbete och arbetstid. I artikeln diskuterar vi dock inte hur SAF:s och LO:s förhållningssätt skiljer sig åt, utan nöjer oss med att diskutera innehållet i en enskild debattskrift från SAF. Vi lyfter i vår diskussion fram såväl bild- som textmaterial för att klarlägga hur man inom SAF såg på arbete och fritid 1975. Den analyserade skriften har en enskild författare, Laila Eriksson, men då den enligt sitt förord diskuterats inom SAF och Avdelningen för samhällskontakt låter vi den argumentation skriften innehåller vara representativ för SAF:s argumentation 1975 (Eriksson 1975).

Föreliggande text handlar om hur makten återställde ordningen genom att definiera fritid som ickearbete och därigenom som ett utslag av oansvarighet och lathet; hur sänkt arbetstid definierades som liktydigt med att förstöra miljön, att tvinga kvinnor till hushållsarbete och att döma tredje världens fattiga massor till ett fortsatt liv i svält och armod.

Va' fan e' hög standard?

För att förstå det språk och de uttryck som användes för att formulera arbetstid och politik i mitten av 1970-talet måste den kontext som arbetstiden diskuterades i beaktas. Vi måste fråga oss vilket språkbruk som var gångbart och fungerande. I 1970-talets inledning, när debatten om vänstervridningen i TV och tidningar rasade som värst, i skuggan av Vietnamkriget, är det rimligt att tro att dagordningen till stor del var satt av ungdomsrörelsen och vänstern och att begrepp som internationell solidaritet, miljö och jämställdhet var honnörsord med betydligt bättre klang än tillväxt, konsumtion och standardförbättring. Politiker och ekonomiska makthavare tvingades anpassa sitt språkbruk till de nya ideal och hjältar som dominerade scenen.

Sett till världspolitik var kanske den viktigaste händelsen 1975 att Saigon föll och att Vietnamkriget tog slut. En händelse med oerhörd räckvidd och sprängkraft. Sett till en svensk kontext kan noteras att Peps Blodsband släppte LP:n Hög standard. Två händelser skilda åt av ett jordklot. Två händelser med självklart olika dignitet och betydelse. Samtidigt är det två händelser som förenade upplevelsen av att en rebellisk antikapitalistisk rörelse ryckte fram på bred front. Trots att Peps var långhårig och omgavs av rykten om haschrökning fick hans musik starkt genomslag i det svenska folkhemmet. Mellan hyreskasernernas väggar och mellan villaområdenas trädgårdar ekade:

*Hög standard,
va' fan e' hög standard?
Hög standard,
va' fan e' hög standard?*

*Litar du på myten om vårt rika västerland?
Känner du dej trygg och mätt, min vän?
Eller gnager tviivlet som en dålig tand?
Känner du dej lurad på nått sätt?*

*Hög standard,
va' fan e' hög standard?*

*Va' ska du med bil och villa,
när du mår så djävla illa
av det du äter och dricker att du helst ville spy.*

<http://www.gugalyrics.com/PEPS-PERSSON-H%C3%B6G-STANDARD-LYRICS/119898/> (2008-11-21)

Även om man ska akta sig för att överdriva enskilda aktörers och händelsers betydelse för det historiska skeendet (även musiker är ju en del av ett sammanhang) är det inte helt fel att säga att Peps hade ett stort inflytande över dagordningens utformning. Peps gjorde sig till tals för en generation och ställde en fråga som man inte kunde bortse ifrån 1975. Det gick inte att framgångsrikt diskutera samhällets utveckling utan att förhålla sig till den av Peps ställda frågan: ”va' fan e' hög standard”?

Inom SAF var man självklart oroliga och fundersamma över utvecklingen. Man såg den politiska utvecklingen som farlig – näringslivets representanter upplevde sig hårt trängda av lagstiftning, regleringar och skatter (De Geer 1989). När det gällde arbetstidsfrågan hade Ingrid Wibell på SAF redan 1974 i en intern arbets-PM konstaterat att arbetstidsdebatten blivit allt mer intensiv och hon frågade sig hur SAF skulle agera (Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987, SAF:s arkiv). På SAF såg man med oro på att svenska politiker hade lagt ett förslag till Nordiska rådet där ”regeringarna i de nordiska länderna [rekomenderades] att verka för att det långsiktiga målet för en arbetstidsförkortning bör vara sex timmars arbetsdag” (Remissyttrande rörande medlemsförslag till Nordiska rådet, Ordinarie arbetstids längd 1975, SAF:s arkiv). Man noterade också att samtliga riksdagspartier utom Moderata samlingspartiet ställde sig positiva till en arbetstidsreduktion (Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987, SAF:s arkiv). Moderaterna var dock inte entydigt negativa och enligt SAF:s noteringar hade också den moderata partisekreteraren Lars Tobisson 1974 pekat på ”det naturliga

i att ta ut standardstegringen i form av kortare arbetstid” (Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987, s 23, SAF:s arkiv). I SAF:s undersökning framhölls också att Socialdemokraterna 1975 skrivit in sextimmarsdagen i sitt partiprogram och att även centerpartiets ledare Thorbjörn Fälldin ställt sig bakom kraven (Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987, SAF:s arkiv). Samtidigt arbetade den statliga arbetstidsdelegationen, DELFA, som tillsatts 1974, för fullt med sin rapport som skulle bli klar 1976 (Delegationen för arbetstidsfrågor 1976).

SAF på motoffensiven

I sina memoarer menar Sture Eskilsson, ansvarig för Avdelningen för samhällskontakt, att man inom SAF:s ledning vid denna tid var nära att ge upp hoppet i kampen mot den framstormande vänstervågen. Eskilssons defaitism tar sig ett dramatiskt uttryck när han skriver: ”Ge dom vad dom vill ha. Låt dom ta ansvaret för att landet går åt helvete” (Eskilsson 2005 s 175). Nu gav man dock inte upp, utan valde istället att gå på motoffensiven – med motståndarnas egna vapen. SAF:s och kapitalets nya aktivism formulerades av Sture Eskilsson med orden: ”Kanske man skulle ta efter LO och skapa opinion för att sedan använda den som argument istället för att som SAF förutsätta att det fanns en medlemsopinion och inrätta sig efter den” (De Geer 1989 s 322). Enligt Hans De Geer måste SAF:s ökade intresse för mediedebatten tolkas utifrån tidens kritiska attityd till kapitalintressen. SAF upplevde sig vara fjärrad från den politiska makten och försökte genom aktivt opinionsarbete återta sitt tidigare inflytande.

Men det är alldeles klart, att hänsynen till opinionen fick en helt annan dignitet i SAF från senare delen av 1960-talet när den allmänna attityden till näringsliv och företagsamhet färgades allt rödare. När möjligheterna till direkt påverkan på de politiska processerna minskar återstår att via massmedier eller på annat sätt påverka opinionen, demokratins erkända omväg till inflytande. (De Geer 1989 s 322)

I likhet med LO kom SAF därmed att formulera strategier för hur man skulle uppnå en ledande roll inom opinionsbildning (jämför Ottosson 1999). En aktivitet som också fick kosta. Budgeten för opinionsbildande arbete ökade dramatiskt under 1970-talets inledande år (Styrelseprotokoll 17/5 1973, SAF:s arkiv). Det uttalade syftet var att göra debatten mer ”saklig” och, får vi förmoda, mer i linje med SAF:s intressen.

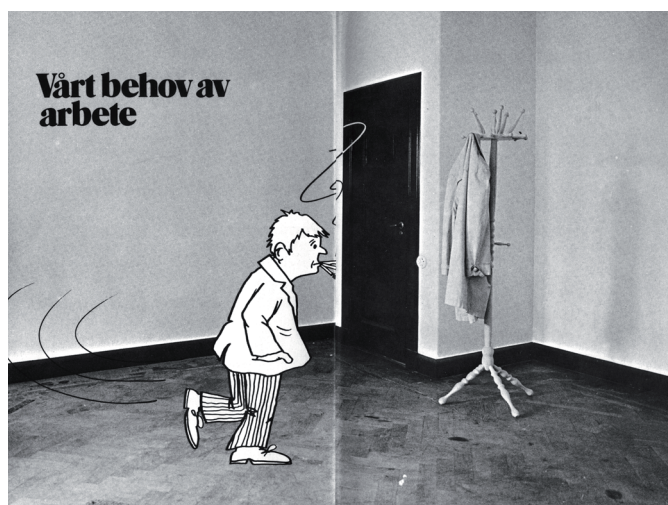
Mer sällan berörs kostnaderna och det faktum att ett val av ökad fritid samtidigt innebär uppgivande av andra sätt att höja levnadsstandarden. Det

har därför känts angeläget att bidra till en saklig debatt genom att sammanställa några av de argument som kan finnas för och emot ett val av kortare respektive oförändrad arbetstid. (Eriksson 1975 s 2)

Samtidigt som SAF:s mediestrateger ansåg sig tvungna att argumentera mot en hotande arbetstidsförkortning hade emellertid Peps och vänstern redan satt de språkliga gränserna. Det förelåg redan ett språkbruk och en dagordning som man inte sympatiserade med varför en första uppgift därmed var att skifta ordens innehåll och betydelse. Kritiken mot en förkortad arbetstid måste formuleras i linje med den nya tidens ”radikala” språk samtidigt som detta språk måste förändras. Resultatet av SAF:s ambitioner ser vi i den debattskrift, *Vill vi ha kortare arbetstid?*, som står i denna artikels fokus. Vi kan dock konstatera att argumenten för kortare arbetstid lyser med sin frånvaro.

Individens behov av arbete

Det första läsaren möts av i SAF:s debattskrift (*bild 1*) är en rastlös man, rökandes inte bara en utan hela tre cigaretter samtidigt. Det är en stor och dominerande bild som täcker ett helt uppslag. Rummet som mannen går omkring i är tomt, innehållslöst, kalt och sterilt och han vankar rastlöst runt i rummet. Bildspråket formligen skriker ut att mannen lever ett påvert och fattigt liv och att han inte mår särskilt bra. Samtidigt förstärker bildens centrala element varandra. Det tomma rummet samverkar med hans rastlösa vandrande och rent av omoraliskt måttlösa rökande.

Bild 1. *Vårt behov av arbete*

Källa: Eriksson 1975 s 4-5.

Bilden saknar en förklarande bildtext, men orden "Vårt behov av arbete" har fällt in på en framträdande position i bildens övre vänstra hörn. Samtidigt behöver läsaren ingen egentlig hjälp med tolkningen av bilden då publikationssammanhanget innebär att bilden måste tolkas som att mannens rastlöshet beror på att han arbetar för lite. Samtidigt sätter orden och bilden tillsammans en tydlig tolkningsram för resten av skriften; budskapet är att arbete måste ses som ett djupt liggande mänskligt behov. Om de infällda orden betraktas som en fråga och bilden som ett svar måste helheten tolkas som att arbete är en central mänsklig verksamhet.

Bilden av den rastlöse mannen ligger också i linje med 1900-talets arbetstidsdebatt sedd i ett längre tidsperspektiv. I debatten hade SAF:s företrädare genomgående hävdade att människor mår dåligt av att arbeta för lite (Dahlqvist 2003, Ottosson & Rosengren 2007). Den rastlöse mannen får helt enkelt inte utlopp för sin mänsklighet och vandrar därför runt i rummet likt en fånge i sin cell. Ett tomt rum där väggarnas kalhet bara bryts av en enda möbel, en tamburmajor där mannen hängt sin ytterrock. Det sparsmakade möblemanget kan tolkas som att mannen vill ut, men att han är förhindrad att ta sin rock. Vi får förmoda att det som lockar på andra sidan dörren är arbete och att det som hindrar honom från att utföra det är avtal, regler och en begränsande lagstiftning. Av allt att döma saknar mannen också såväl möjlighet som förmåga att använda sin fritid på något vettigt sätt. Han har inte förmått att fylla sitt rum med innehåll, utan det gapar ekande tomt. Bilden är så stark att den måste vara avsiktlig. Mannens rum hade ju inte behövt beskrivas som tomt, utan han hade kunnat ges en rik fritid. Enligt SAF var nu mannen inte heller ensam om detta problem, utan man menade att arbetets betydelse är så avgörande att många upplevde fritiden som meningslös. Enligt SAF är det arbetet som ger oss mening med tillvaron, det är i arbetet som vi är sociala och träffar människor. Att minska arbetstiden är kanske att göra människor en otjänst.

En sak som man tycks glömma i debatten om kortare arbetstid är att fritiden för många kan vara en belastning. Arbetet är kanske ett stöd och en trygghet, ger de kontakter och det umgänge som saknas i privatlivet. Vårt engagemang i arbetet är kanske så stort att fritiden är ett besvärande tomrum. Att de sociala problemen tycks förvärras vid veckoslut, helger och semestrar tyder på detta. (Eriksson 1975 s 44)

I texten poängteras att fritid kan vara en belastning och att om det hade varit helg eller ännu värre semester hade den ensamme, rökande mannen kanske inte ens klarat av att rastlöst vandra omkring. Enligt budskapet i SAF:s debattskrift mår människan bäst av att arbeta mycket och bäst mår de som har riktigt långa arbetsdagar. Förutom direktörer lever kvinnor som förväntas sköta barn, hem

och hushåll efter sitt förvärvsarbete någorlunda skapliga liv. Det är inte alls synd om de dubbelarbetande kvinnorna, utan de är kanske rent av avundsvärda. Med ett uttalat rättvisepatos frågar man sig: ”Varför ska det vara förbehållet företagsledare, fackliga och politiska ombudsmän, kulturarbetare och förvärvsarbetande kvinnor med barn att få arbeta mer än 40 timmar per vecka” (Eriksson 1975 s 52). Människan är skapad för att arbeta och som det framgår av *bild 2* menar SAF att detta påstående stöds av en samlad kår av filosofer och tänkare vilka menar att arbetet är alltigenom av godo för såväl samhälle som individ. Såväl antikens Aristoteles som arbetarrörelsens Branting lyfts fram som stöd.

Bild 2. Filosofer och tänkare om arbetets mening. Från vänster ses Aristoteles, Paulus, Luther, Colbert, Disraeli och Branting.

Källa: Eriksson 1975 s 6-7.

Arbetets höga värde framställs därmed som oberoende av ideologier, tid och historiskt sammanhang, och kopplas snarare till upplysningstraditionen. De samhällen som inte delat denna förnufts värdegrund har enligt SAF också duktat under. ”Dynamiska och framåtskridande samhällen – i äldre eller modern tid, kapitalistiska eller socialistiska – har alltid präglats av en hög värdering av arbetet. För ett lands fortsatta välfärd skulle det därför vara olyckligt att ändra uppfattning på den punkten.” (Eriksson 1975 s 6)

Människans arbete är grunden för all välfärd. Som det antyds i bild och text är detta inte en ståndpunkt som är förbehållen arbetsgivare och kapitalister, utan arbete är oavsett tid och sammanhang gott. Denna syn på arbetets värde för individens utveckling, med tydliga referenser till den samtida sociotekniska skolan, är också huvudbudskapet i sysselsättningsutredningens rapport *Arbete åt alla* (1975) som kom samma år. Arbetet hyllas i dessa båda texter inte enbart ur ett samhällsligt utan även ur ett rent individuellt perspektiv.

Arbete av vad slag det vara må ger sociala kontakter, egen arbetsförtjänst mm, som anses vara oumbärliga förutsättningar för ett fullvärdigt liv. De som befinner sig i den lyckliga situationen att ha ett intressant arbete och som i stort sett själva kan bestämma sin arbetstid, de väljer också ofta att arbeta betydligt mer än normal arbetstid. Att fortsätta ansträngningarna att förbättra arbetets utformning och innehåll och att anpassa arbetstiden [sic] förläggning till arbetskraftens behov, skulle därför troligen ge fler nöjda människor än om arbetstiden sänks generellt. (Eriksson 1975 s 9)

Av citatet framgår med all önskvärd tydlighet att arbete behövs för att individen ska uppnå inte bara materiellt välstånd, utan även ett fullödigt själliv. Intressant att notera är att fokus i texten ligger på det senare – ett värde som ytterligare kunde förhöjas genom ett flexibelt förhållningssätt gentemot arbetskraften snarare än genom en generell sänkning av arbetstiden. Samtidigt som arbetets egenvärde lyfts fram saknar dock SAF:s text argument som betonar att en bibehållen eller ökad arbetstid skulle ha betydelse för nivån på den privata konsumtionen. Troligtvis var det ett argument som inte fungerade särskilt bra 1975. Enligt den dagordning som vi här låter Peps och låten ”Hög standard” representera var ju konsumtionen i många fall till och med för hög. Istället för att vädja till en individorienterad standardhöjning lockade SAF därför med möjligheten till en god och positiv offentlig konsumtion.

Samtidigt framstår texten i *Vill vi ha kortare arbetstid?* som påfallande vag. Vagheten skulle kunna ha sin grund i att SAF:s skribent försökte formulera vad SAF egentligen ville säga i ett språkligt sammanhang där det inte lät sig sägas. Om vi istället väljer att fokusera det rikhaltiga bildmaterialet öppnas nya tolkningsmöjligheter. Till skillnad mot texten kan bilderna genomgående ses som positiva till privat konsumtion. Det som tidsandan inte medgav en formulering av i form av text kunde istället formuleras som bild. De mycket konkreta illustrationerna ger en klar bild över dels de konsekvenser SAF ansåg att en arbetstidsreduktion skulle medföra, dels av de materiella vinster som fanns att hämta med en bibehållen åttatimmarsdag. I flera illustrationer betraktar mannen drömmande och längtande segelbåtar som hade kunnat bli hans. Den tydlighet och det klarspråk illustrationerna förmedlar kan förklaras med att bilden saknar textens förpliktelser. Ansvaret för tolkningen av bilden ligger i större utsträckning hos betraktaren.

Den kostsamma fritiden

Mänskligt arbete frigör resurser och i SAF:s argumentation framhålls dessa resurser som ett medel att komma tillrätta med problem som miljöförstöring och brister i social omvårdnad av samhällets svaga. Med mer arbete och en ökad produktion ges också större möjlighet att hjälpa svältande människor i den tredje

världen. I SAF:s retorik används uttrycket ”världshushållning” för att formulera den brist på solidaritet som en reducerad arbetstid skulle innebära (Eriksson 1975 s 30). Det betonas att vi alla har ett ansvar för varandra. Om du inte bryr dig om din egen konsumtionsnivå, miljöförstöring i vårt eget samhälle, dina barns möjlighet till en dräglig skolgång – så måste du väl ändå tänka på ditt globala ansvar för hela världens befolkning! Arbete blir på detta sätt inte bara en rättighet utan en skyldighet. Det handlar inte om den egna levnadsnivån, utan om vår gemensamma. Eller, om man så vill, det är vår plikt som goda samhällsmedborgare att arbeta! ”Även för somliga som anser att den privata konsumtionen inte behöver höjas framstår det som ett viktigt mål att t ex få fler dag- och fritidshem, att kunna förbättra miljön och öka u-hjälpen. Detta försvåras om vi sänker arbetstiden och därmed produktionen.” (Eriksson 1975 s 9). Liknande resonemang som refererar till solidaritet med svaga grupper i samhället återfinns ofta i samtida texter från SAF (se exempelvis Dahlgren 1975 och Svenska arbetsgivareföreningen 1978).

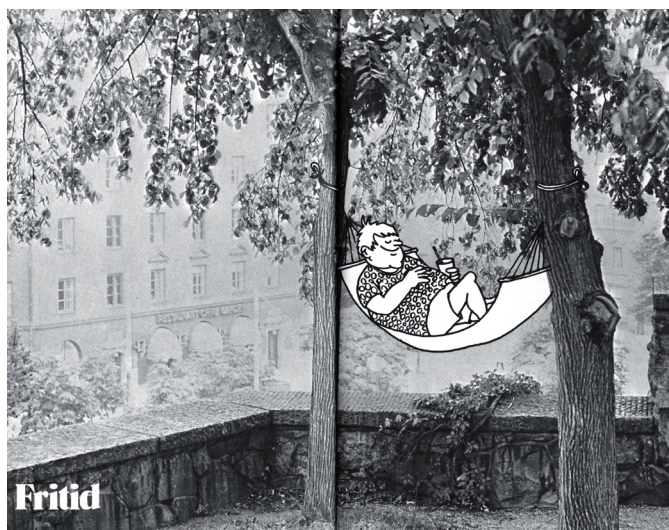
I SAF:s argumentation är arbetstiden med andra ord inte primärt en fråga om den individuella arbetarens uppehälle. Inte heller är det självklart frågan om hans själsliv, utan det är i första hand en fråga om samhälleligt ansvar. I detta sammanhang blir inte bara arbetstiden, utan också fritiden en samhällsfråga. Vad ska fritiden användas till? Till ett uppbyggligt samhällsengagemang eller till ett destruktivt krogliv? Förespråkarna för sex timmars arbetsdag hävdade genomgående att tiden som en arbetstidsförkortning skulle frigöra skulle användas för att tjäna samhällets bästa. Den skulle möjliggöra ett ökat ansvarstagande för nästa generation arbetare – barnen. Arbetaren skulle också med kortare arbetstid bättre kunna tjäna samhället genom ett ökat fackligt och politiskt engagemang (Delegationen för arbetstidsfrågor 1976). I texten ställer sig SAF direkt misstänksamma till detta resonemang och säger: ”I stället är det väl så att den som har ett fackligt eller politiskt intresse också finner tid för det. De redan aktiva kan för övrigt intyga att sådana engagemang kräver mycket mer än någon timme per dag.” (Eriksson 1975 s 45)

Förutom att SAF menade att många saknar förmåga och möjlighet till en rik fritid (se *bild 1*), antyds i såväl text som bild att en ökad fritid snarare skulle komma att användas till ren förströelse. Individens föregivna rätt och förmåga att själv ta ansvar för sina handlingar underkänns. Istället misstänker man att många arbetare bara skulle slösa bort tiden på förströelse.

Bland argumenten för kortare arbetstid återfinns mer sällan att den ökade fritiden också kan användas till aktiviteter som innebär ren förströelse, vila och avkoppling. Vi kanske sover några timmar till eller tittar på TV. Eller också tar vi ett extraarbete för att klara uppehållet eller för att få råd med

den bil, båt och sommarstuga som vi anser nödvändig för att kunna utnyttja fritiden. (Eriksson 1975 s 43-44)

Förströelse, vila och avkoppling blir negativt. Texten knyter här an till den lutheranska uppfattningen att arbetet befrämjar ett gudfruktigt leverne och förhindrar synd. Den synen på arbetets mening återkommer då och då i arbetstidsdebatten under 1900-talets gång (Dahlqvist 2003, Grenholm 1994, Karlsson 1986, Ottosson & Rosengren 2007).

Bild 3. *Fritid*

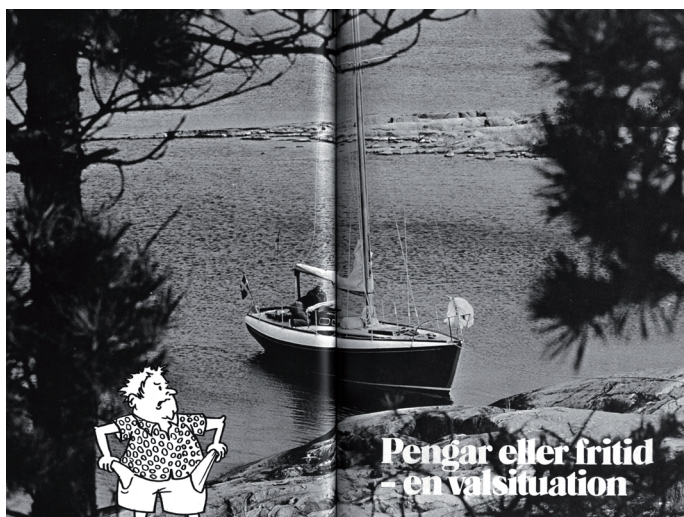
Källa: Eriksson 1975 s 40

Det hindrar nu inte att fritid ibland också framställs positivt. På *bild 3* ser vi en man som i skuggan av ett par träd ligger lättjefullt tillbakalutad i sin hängmatta. I motsats till den rastlöse mannen på den första bilden ser han dock ut att kunna njuta av sitt passiva och arbetsbefriade tillstånd. I sin hand har han inte längre tre cigaretter för att dämpa sin ångest, utan någon form av dryck att svalka sig med i hettan. Fritid, det vill säga tid befriad från arbete, är här positivt återgivet. Hur kan vi förstå detta? Kanske ska vi anta att mannen i hängmattan genom hårt arbete har förtjänat sin vila. Med ett gott samvete lutar han sig tillbaka och njuter frukten av sitt arbete. Samtidigt samlar han kanske kraft inför en riktigt lång arbetsvecka. Denna tolkning av bilden som att fritid är någonting givet av hårt arbete och möda stöds av texten i anslutning till bilden. Här refereras till "den gamla goda tiden". Vid industrialismens början menar man att saker var i en bättre balans och att dåtidens arbetare välförtjänt kunde njuta av sin vila. Idag,

menar SAF i texten, har alla rätt till fritid oberoende av om man förtjänar den eller inte. Alla har idag också rätt till fritid oberoende av om man kan använda den på ett positivt sätt.

Förflyttar vi oss till tiden för industrialismens början kan vi konstatera att fritid då var detsamma som ett medel till den kroppsliga vila som var nödvändig för en aktiv arbetsinsats. Det krävdes också ett visst mått av arbete innan man var berättigad till fritid. Enligt den moraliska uppfattningen som rådde skulle fritid inte njutas i övermått eftersom den då ansågs befrämja ett syndigt leverne och leda till dålig karaktär. Fritiden skulle användas aktivt till andlig och fysisk fostran. Idag är fritid en rättighet för alla. I vår värdering av fritid kan spåras antikens uppfattning att fritid utvecklar personligheten och är något positivt i sig och det industriella synsättet att fritiden ska göra oss bättre rustade för arbetsinsats genom att användas aktivt till andlig och fysisk rekreation. (Eriksson 1975 s 42)

I citatet framhålls fritidens positiva värde. Samtidigt påpekas dock att fritid ska ses som en belöning för ett väl utfört arbete och som en nödvändig förutsättning för framtida arbetsinsatser. Fritid blir därmed inte en rättighet, utan snarare något som ska förtjänas. Oavsett om den har förtjänats eller ej ska dock inte fritiden njutas i övermått. Som ideal framhålls det tidiga industrisamhällets långa arbetsdagar; ett samhälle där fritiden för det stora flertalet var ytterligt begränsad.

Bild 4. *Pengar eller fritid – en valsituation*
Källa: Eriksson 1975 s 26-27

Vila i övermått är destruktivt och mannen som nyss låg så förnöjt i sin hängmatta har nu kommit till insikt om att det faktiskt kostar att ligga där. Kanske grumlades hans karaktär av hans överksamhet och det blev kanske också för många drinkar. Han förlösade tiden genom sin lättjefulla sysslolöshet. Bakom den frustrerade mannen på *bild 4* ser vi en smäcker segelbåt liggande för ankar i en skärgårdsvik, vilket får antas symbolisera den goda fritiden. Samtidigt skulle bilden kunna tolkas som ett argument för individuell konsumtion. Hade mannen arbetat istället för att ligga i hängmattan hade han haft råd med båten han så hett eftertraktar. Matematiken går helt enkelt inte ihop. Det går inte att få mer av allt!

I SAF:s debattskrift har man därmed lyckats vända på begreppen. Arbete har blivit till en i det närmaste ideell aktivitet som inte bara skänker personlig tillfredsställelse, utan också ger oss fler dagis, en bättre miljö och hjälp till de fattiga i tredje världen. Icke-arbete eller fritiden formuleras därmed som inte bara överksamhet, utan som en individuell konsumtion som sker på bekostnad av de svaga. Med detta är det Peps Persson som har blivit miljöbov och motståndare till frigörelse av såväl förtryckta kvinnor som tredje världens fattiga. Att konsumera genom att ligga i hängmattan är därmed riktigt allvarligt då det innebär att man drar sig undan sitt samhällsansvar. Ur detta perspektiv blir följaktligen den som vill arbeta mycket en god och beundransvärd person i flera avseenden medan den som vill arbeta lite mindre blir en osolidarisk samhällsparasit.

Avslutning

Artikeln behandlar de normer som reglerar vår syn på arbete och hur dessa normer gjordes explicita i SAF:s argumentation mot kortare arbetstid 1975. Dessa normer svarar på frågan om vad som är "en riktig arbetsdag" och vad som är meningen med vårt arbete. I artikeln menar vi att normalarbetsdagen, det vill säga åtta timmars arbete, åtta timmars vila och åtta timmars sömn, har varit normbildande under en stor del av 1900-talet. Under 1960- och 1970-talen utvecklades dock en omfattande kritik mot ett arbetsliv som man ansåg förhindrade kvinnors frigörelse, var resursslukande och negativt för såväl människa som miljö och som syftade till materiell konsumtion och inte till livskvalitet. Även om såväl samhällskritiken som kraven på arbetstidsreduktion var mångfacetterade är det rimligt att koppla samman dem. De kan i vart fall ses som barn av samma tidsanda och kravet på sex timmars arbetsdag fick också stor uppslutning i 1970-talets inledning. Uppslutningen berodde kanske delvis mer på anpassning till rådande samtalsordning än på politisk övertygelse.

Även om arbetsgivarna kanske såg de två timmarna kortare arbetsdag som ett undandragande av tid från marknaden, använder de i debattskriften argument som bygger på att ickearbete innebär bristande solidaritet i samhällsbyggandet.

Som ett tydligt resultat framkommer också att arbetet genomgående gavs ett mycket högt värde och att arbete konsekvent ställdes mot överksamhet snarare än det mer positivt laddade begreppet fritid. Reducerad arbetstid kom därmed att formuleras som ökad överksamhet och därmed som ett angrepp på inte bara individens, utan också på samhällets välbefinnande. Arbetet sågs som viktigt, men motiverades inte av personlig vinning eller för att uppnå hög levnadsstandard. Istället motiverades det såväl av ett allmänmänskligt behov av arbete som solidaritet med de svaga. Arbetets mening formuleras som den plikt och skyldighet vi alla har som människor och samhällsmedborgare. I sken av att företräda ett allmänintresse argumenterade SAF för en arbetslinje som snarare bör ses som ett uttryck för arbetsgivarnas behov av arbetskraft – ett förhållande som kan vara intressant att notera i en tid när arbetslinjen omhuldas i samtliga politiska läger.

Referenser

- Dahlgren B (1975): *Hur har vårt välstånd skapats?* Stockholm: Svenska Arbetsgivarförbundet.
- Dahlqvist H (2003): *Fri att konkurrera, skyldig att producera. En ideologikritisk granskning av SAF 1902-1948.* Doktorsavhandling. Växjö: Växjö universitet.
- De Geer H (1989): *I vänstervind och högergång. SAF under 1970-talet.* Stockholm: Allmänna förlaget.
- Delegationen för arbetstidsfrågor (1976). *Arbetstidsförkortning - när? hur? En rapport.* Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget.
- Delegationen för arbetstidsfrågor. Yttrande över SOU 1976:34. SE/RA/324283, Riksarkivet
- Eriksson L (1975): *Vill vi ha kortare arbetstid? Debattunderlag från SAF.* Stockholm: Svenska Arbetsgivarförbundet.
- Eskilsson S (2005): *Från folkhem till nytt klassamhälle. Ett höggerspöke berättar.* Rimbo: Fischer & Co.
- Frykman J (1988): *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen.* Stockholm: Natur och kultur.
- Grenholm C-H (1994): *Arbetets mening. En analys av sex teorier om arbetets syfte och värde.* Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Isidorsson T (1992): *Varför arbetstiden inte förkortats i Sverige efter 1973.* Göteborg: Arbetsvetenskapliga kollegiet.
- Isidorsson T (2001): *Striden om tiden. Arbetstidens utveckling i Sverige under 100 år i ett internationellt perspektiv.* Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Karlsson J (1986): *Begreppet arbete: definitioner, ideologier och sociala former.* Doktorsavhandling. Lund: Arkiv.
- Moberg E (1961): "Kvinnans villkorliga frigivning". I Hederberg H (red): *Unga liberaler. Nio inlägg i idédebatten.* Stockholm: Bonnier.
- Myrdal A & Klein V (1957): *Kvinnans två roller.* Stockholm: Tiden.
- Ottosson M (1999): "TRU och vänstervridningen". I Sandin B (red): *Medier och*

- modernisering: en antologi om utbildningsprogram och samhällsförändring.* Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Ottosson M & Rosengren C (2007): "Among keen men and pampered ladies. The eight-hour workday debate in Sweden". I Kimber J & Love P (red): *The time of their lives: The eight hour day and working life.* Sydney: Australian Society for the Study of Labour History.
- Petersson B (1983): "*Den farliga underklassen*". *Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige.* Doktorsavhandling. Umeå: Umeå Universitet.
- SAF:s arkiv. Undersökningar och utredningar rörande ordinarie arbetstids längd 1949-1987. F6CB:10.
- SAF:s arkiv. Styrelseprotokoll 17/5 1973.
- Svenska arbetsgivareföreningen (1978): *Arbetstidens längd och förläggning: arbetsmarknadspolitiska synpunkter.* Stockholm: SAFs förlagssektion.
- Sysselsättningsutredningen (1975): *Arbete åt alla: delbetänkande från Sysselsättningsutredningen.* Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förlaget.
- Thörnqvist A (2005): "Arbetarskydd och samhällsförändring 1850-2005." I Sundin J (red): *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv.* Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Wetterberg G (2004): *Arbetet. Välfärdens grundval.* Stockholm: SNS förlag.
- www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetstid/Arbetstid_i_olika_lander/?print=yes
- <http://www.gugalyrics.com/PEPS-PERSSON-H%C3%B6G-STANDARD-LYRICS/119898/>
- www.stats.oecd.org/WBOS/default.aspx?DatasetCode=ALFS_SUMTAB
- www.svensktnaringsliv.se/multimedia/archive/000008/Fakta_om_l_ner_och_ar_8668a.pdf